

Jolanta M. Marszalska: [Recenzja] Benignus Józef Wanat OCD, *Drukarnia Karmelu Fortecy Najświętszej Maryi Panny w Berdyczowie. Działalność wydawnicza i poligraficzna Karmelitów Bosych w Berdyczowie na Ukrainie*, Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 2002, ss.167 + 15 (fotografie), oraz Riasunto i Summary

Wybitny historyk i wytrawny badacz przeszłości zakonu karmelitów bosych na ziemiach polskich. o. prof. dr hab. Benignus Józef Wanat jest autorem znaczącej dla kultury dziejów książki polskiej i drukarstwa, monografii pt.: *Drukarnia Karmelu Fortecy Najświętszej Maryi Panny w Berdyczowie*.

Klasztor berdyczowski oo. karmelitów bosych już w XVII w. był nie tylko ważnym sanktuarium Maryjnym na ówczesnych kresach wschodnich I Rzeczypospolitej, ufundowanym w 1630 r. przez wojewodę i generała ziem kijowskich Janusza Tyszkiewicza, jako wotum wdzięczności Bogu za uwolnienie go z niewoli tatarskiej, ale przede wszystkim niekwestionowanym bastionem polskości i godności narodowej, przepelnionym duchem modlitwy i pokuty.

Na przełomie dwóch epok XVIII i XIX stulecia, klasztor stał się również ważnym centrum głęboko religijnego pogłębianego kultem i czcią oddawaną Najświętszej Maryi Pannie i co bardzo ważne, był znaczącym i liczącym się ośrodkiem życia oświatowego i kulturalnego kresów wschodnich I Rzeczypospolitej.

Na mocy prawnej przywileju królewskiego Augusta III Sasa, nadanego karmelitom w dniu 14 stycznia 1758 r., uzyskał klasztor prawo do założenia i prowadzenia własnej oficyny wydawniczej. Jej założycielem był długoletni przełożony konwentu berdyczowskiego, o. Józef od Matki Boskiej z Góry Karmel (Jakub Zwoliński 1718-1785). Fakt założenia a następnie prowadzenia przez karmelitów bosych drukarni na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej miał doniosłe znaczenie tak dla samego klasztoru, m.in. poprzez ożywienie kultu i życia religijnego, a nade wszystko dla oświaty i kultury polskiego słowa.

Praca o. prof. dr hab. Benignusa J. Wanata OCD, poświęcona właśnie temu zagadnieniu wprowadza badacza starych księgozbiorów klasztornych w epokę ludzi „oświeconych”, tych wszystkich którzy dostrzegali wagę słowa pisanego, głoszonego z kazalnicy kościelnych i wreszcie słowa drukowanego. W swoim studium poświęconym drukarni berdyczowskiej i jej szerokiej działalności typograficznej Autor koncentruje się zasadniczo na kilku istotnych zagadnieniach tak bardzo ważnych dla historyka książki, a mianowicie: historycznym fakcie założenia samej typografii klasztornej z uwzględnieniem jej wyposażenia, imiennym zestawieniem drukarzy – zecerów, sztycharzy i dyrektorów typografii. Jednakże to, co stanowi o ogromnej wartości tej pracy dla badacza dziejów książki i jej oddziaływania na szerokie rzesze zainteresowanych osób swojej epoki, to przede wszystkim charakterystyka zasobu wydawniczego Drukarni Fortecy Najświętszej Maryi Panny. Obejmuje ona szeroko pojętą literaturę religijną, ze szczególnym uwzględnieniem drukowanych modlitewników, ksiąg liturgicznych, kaznodziejstwa, czy budzącej zawsze żywe zainteresowanie literatury hagiograficznej. Nie

brakowało wśród tłoczonych druków, podręczników szkolnych i gospodarczych, utworów z szeroko pojętej literatury pięknej, które dobitnie ukazywały wielokierunkowość działań typograficznych berdyczowskiej drukarni i jej użyteczny charakter. Zadbano również o szczególnie rodzaj druków jakimi z uwagi na tematykę były i są Carmelitana. Do zarysu typografii berdyczowskiej dołączył Autor katalog druków w układzie chronologicznym. Badacza dziejów polskiej książki, w tym i drukarstwa nie trzeba przekonywać o doniosłości tego przedsięwzięcia. Daje ono bowiem szeroki ogłęd w działalność wydawniczą omawianej drukarni, preferencje tematyczne a także autorskie. Przy każdej pozycji wydawniczej cytuje Autor bibliografię retrospektywną Estreichera odnotowującą opisywane dzieło, co stanowi podstawę źródłową opracowanego katalogu wraz z chronologicznym wykazem druków berdyczowskich sporządzonych przez J. M. Giżyckiego.

Aby móc w sposób jasny, syntetyczny i dokładny nakreślić dzieje typografii berdyczowskiej wraz z uwzględnieniem druków, które opuściły prasy drukarni zakonnej, musiał Autor dokonać żmudnego dzieła przeanalizowania zachowanych dokumentów archiwalnych dotyczących zakonu karmelitów bosych i jego działalności w Berdyczowie. Świadczy o tym zamieszczona szczegółowa bibliografia, uwzględniająca poza opracowaniem nade wszystko źródła rękopiśmienne, często bezcenne, z uwagi na ogromne rozproszenie archiwów klasztornych po kasatach. Podnosi ona zasadniczo wartość merytoryczną publikacji, dając jej wymiar źródła drukowanego. Warto w tym miejscu nadmienić, że o. Benignus J. Wanat OCD, jest autorem monumentalnych prac historycznych i archiwistycznych będących bazą wyjściową dla wszelkich prac dotyczących historii karmelitów bosych w Polsce, tj. publikacji pt.: *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce* (Kraków 1979) oraz *Katalogu Archiwum Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych p.w. Ducha Świętego w Czernej* (Kraków, 1998).

Omawiana publikacja została wzbogacona „ilustracjami” wykonanymi ongiś przez sztycharzy techniką drzeworytową i miedziorytową. Przedstawiają one widoki i plany klasztoru karmelitów berdyczowskich, jego wnętrza, wizerunku Matki Bożej Berdyczowskiej, a także strony tytułowe kilku reprezentatywnych dzieł, które opuściły prasy drukarskie tłoczni berdyczowskiej. Na uwagę zasługuje również szata graficzna dzieła. Całość bowiem wydrukowana jest na papierze czerpanym, żywo przypominającym stare księgi, którym z upływem wieków, pomimo zniszczenia czas dodał nieprzemijającego piękna i powagi.

Publikacja z uwagi na specyficzną tematykę przewidziana jest dla wąskiego kręgu odbiorców, (historycy – bibliolodzy) stanowiąc ważną pozycję w dalszych badaniach nad dawną książką i typografią zakonną. W tym konkretnym przypadku jest to bardzo istotne wzbogacenie naszej wiedzy o działalności karmelitów bosych na polu szeroko pojętej kultury słowa drukowanego na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej.